

У спеціалізовану вчену раду Д 35.052.19
у Національному університеті «Львівська
політехніка»
(79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12,)

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Забокрицького Ігоря Ігоровича

«Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму:

теоретико-правовий вимір», подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія
держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право)

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертація

І. І. Забокрицького – робота присвячена розгляду актуальної у науковому і
прикладному аспектах теми. Основним законом переважаючої більшості сучасних
держав є Конституція, чільне місце у правовому регулюванні суспільних відносин
нині займають конституційні закони, що стало основою формування сучасної
доктрини та визначного політико-правового явища – конституціоналізм. Нове
тисячоліття ознаменувалося всеохоплюючою економічною глобалізацією,
універсалізацією підходів та оцінок до суспільних процесів, конвергенцією
правових систем. Формується спільна для більшості держав система правових
цінностей, утвердились та активно імплементуються на національному рівні
міжнародні правові стандарти. Право все більше набуває міжнаціонального
характеру. На цьому тлі неминучою стає своєрідна інтернаціоналізація
конституціоналізму. Створюється міжнаціональна конституційно-правова
доктрина та практика конституційно-правового регулювання. Такі революційні
новації у площині міжнародного та національного конституційного права
потребують всебічного наукового аналізу у призмі загальної теорії права та теорії
конституціоналізму.

Наукова новизна одержаних результатів. Ознайомившись із дисертаційною роботою І. І. Забокрицького «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір», можна виділити низку положень, що містять елементи наукової новизни в теорії права.

Автором дано визначення поняття «транснаціоналізація конституціоналізму», визначено основні сучасні тенденції транснаціоналізації конституціоналізму, виділено внутрішній та зовнішній аспекти формування доктрини транснаціонального конституціоналізму, запропоновано основні ознаки застосування Конституційним Судом України іноземного права та іноземних судових рішень.

І. І. Забокрицьким розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавчої регламентації діяльності Конституційного Суду України через врахування принципу дружнього ставлення до міжнародного права й використання іноземного права та рішень іноземних судових органів.

Новітнім є авторське визначення транснаціонального громадянського суспільства, окреслений дисертантом шлях впливу транснаціонального громадянського суспільства на удосконалення судової гілки влади та творення антикорупційної політики в Україні як елементу конституційної модернізації в умовах транзитної демократії.

За результатами проведеного дослідження удосконалено визначення конституціоналізму, засади використання методу порівняльної конституційної інтерпретації, вчення щодо принципу дружнього ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України, положення щодо використання принципу дружнього ставлення до міжнародного права та його розвитку.

Подальшого розвитку набули положення щодо історичних засад розвитку конституціоналізму, вчення щодо складових елементів конституціоналізму, таких як верховенство права, демократія, принцип розподілу влади та повага до прав людини, які розглянуто в транснаціональному вимірі, методологічні засади дослідження сучасного конституціоналізму.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертації Забокрицького Ігоря Ігоровича «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір» дає підстави стверджувати, що висвітлення теми дослідження відзначається всебічністю та фундаментальністю. Виклад матеріалу у роботі належно структурований, основні положення дисертації логічно пов'язані, науковий апарат роботи відповідає встановленим вимогам.

Методологічною основою дослідження слугує комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових методів. «Наскрізне» використання отримали такі логічні методи пізнання, як аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування, конструювання гіпотез та правових моделей (моделювання). Історико-правовий метод дозволив окреслити історичні аспекти: конституціоналізму як явища західної цивілізації (підрозділ 1.1), утворення концепції транснаціонального конституціоналізму (підрозділ 3.1), формування транснаціонального громадянського суспільства (підрозділ 3.3). Порівняльно-правовий метод використано під час розгляду питань щодо: розуміння елементів конституціоналізму (підрозділи 2.1, 2.2), допустимості існування формального конституціоналізму (підрозділ 2.3), порівняльної конституційної інтерпретації (підрозділ 3.4). Системний метод застосовано у процесі розгляду: конституціоналізму як сукупності його основних елементів (підрозділ 2.2), формування автономних конституційних порядків (підрозділ 3.1), тенденцій розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі (підрозділ 4.1). Для отримання первинної (фактологічної) інформації використано соціолого-правовий метод й аналіз соціологічних опитувань (підрозділи 1.3, 2.2)

Джерельною основою роботи слугує значний масив наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, міжнародно-правові акти, вітчизняне законодавство та конституційне законодавство зарубіжних країн, міжнародна та українська судова практика, що свідчать про належне опрацювання теми дослідження, високий рівень теоретичної підготовки автора.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Вступ дисертації містить обґрунтування вибору теми дослідження; зазначено про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію матеріалів дисертації, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Історичні аспекти та методологія дослідження конституціоналізму як транснаціонального явища» здійснено огляд історичних засад становлення конституціоналізму. Автор робить висновок, що з історичного погляду конституціоналізм виникає саме в західній цивілізації, що можна пов'язати з культурними й ментальними особливостями, цінностями західного світу, зокрема такими ідеалами, як права людини, верховенство права, демократія.

Розглянуто основні сучасні підходи до розуміння права – позитивістський, природно-правовий та соціологічний, а також їх застосування в рамках дослідження конституціоналізму. Аргументовано, що під час дослідження конституціоналізму має застосовуватись інтегративний підхід з перевагою соціологічного праворозуміння, адже, як показує світова практика і сучасні дослідження, дедалі більшої ваги набуває судова правотворчість та роль суду в контексті і розподілу влад, і розвитку права.

Далі окреслено методологію дослідження.

Другий розділ «Загальнотеоретичні засади сучасного конституціоналізму як транснаціонального явища» охоплює питання, пов'язані із характеристикою сучасного розуміння конституціоналізму та його основних елементів. Автор проводить огляд основних наукових підходів до розуміння конституціоналізму та пропонує його авторську інтерпретацію.

Далі детально проаналізовано основні елементи конституціоналізму, зокрема такі як верховенство права, права людини, поділ влади та демократія.

Звернуто увагу на важливості реального, а не формального конституціоналізму. Висловлено думку, що більшість держав світу мають конституції, хай навіть і формальні, але факт наявності конституцій не свідчить

про існування конституціоналізму. Автор розглядає конституціоналізму як досягнення західної цивілізації, як доктрину обмеження державної влади.

У третьому розділі «Сучасні тенденції транснаціоналізації конституціоналізму» охарактеризовано тенденції транснаціоналізації конституціоналізму. Здійснено огляд процесу формування транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, її ознаки та функції, роль судових органів влади, які виникають на транснаціональному рівні в рамках різноманітних утворень, оскільки саме вони можуть забезпечити ефективне обмеження влади. Окреслено основні сучасні міжнародно-правові стандарти у сфері конституціоналізму, зокрема головні міжнародні договори у сфері прав людини. Розглянуто основні підходи до розуміння поняття транснаціонального громадянського суспільства. Досліджено порівняльну конституційну інтерпретацію та принцип дружнього ставлення до міжнародного права. Проведено аналіз досвіду різних країн щодо застосування порівняльної конституційної інтерпретації, аналіз практики Конституційного Суду України щодо застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права та посилання на рішення іноземних судів, іноземне законодавство та практику.

Проблематика четвертого розділу «Транснаціоналізація конституціоналізму в рамках Європейського Союзу та євроінтеграційні процеси в Україні» стосується таких питань як сучасні тенденції розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі та євроінтеграція України в контексті транснаціоналізації сучасного конституціоналізму.

Завершують роботу висновки, в яких концентровано пропонуються результати проведеного наукового дослідження.

Аналіз та оцінка основної частини дисертації дає підстави для висновку, що тема дослідження висвітлена у повному обсязі, мета дисертації у ході виконання дослідження досягнута, дисертація є завершеною науково-кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Сформульовані та викладені у дисертації

положення, узагальнення, висновки та пропозиції мають як доктринальне, так і прикладне значення. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження конституціоналізму та сучасних тенденцій його транснаціоналізації;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, підготовки проектів різноманітних актів (довідка видана Городоцькою міською радою Львівської області № 78-698/0/2-21 від 01.03.2021);

правозастосовній діяльності – у практичній діяльності Конституційного Суду України в рамках застосування методу порівняльної конституційної інтерпретації (довідка юридичного управління Львівської обласної державної адміністрації № 01-29 від 11.01.2021 р.);

навчальному процесі – під час викладання навчальних курсів «Конституційне право України», «Державне (конституційне) право зарубіжних країн», «Основи права Європейського Союзу», «Організація влади в Європейському Союзі», «Міжнародне право», «Актуальні проблеми конституційного та міжнародного права» та ін. (довідка видана Національним університетом «Львівська політехніка» № 67-01-326 від 22.02.2021).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані у дисертації, відображено у 33 наукових працях, з яких: 1 одноосібна монографія; 22 статті, з них 3 в іноземних профільних виданнях (два з яких входять до наукометричної бази даних SCOPUS) та 19 у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України; у 10 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Роботу апробовано на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема таких як: Науково-практична конференція *«Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція *«Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід»* (м. Львів, 29 квітня 2016 р.), V Всеукраїнська науково-практична конференція *«Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2016 р.), III Міжнародна науково-практична конференція *«Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід»* (м. Львів, 19 травня 2017 р.), Перша науково-практична конференція *«Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи»* (м. Львів, 19 квітня 2019 р.), III Всеукраїнська науково-практична конференція *«Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи»* (м. Львів, 22 листопада 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція *«Новітні тенденції сучасної юридичної науки»* (м. Дніпро, 6–7 грудня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція *«Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики»* (м. Одеса, 13–14 грудня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція *«Юридична наука: виклики і сьогодення»* (м. Одеса, 12–13 червня 2020 р.).

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертації, характер статей дисертанта, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають вирішення І. І. Забоклицьким поставлених наукових завдань: окреслити історичні аспекти конституціоналізму як явища західної цивілізації; узагальнити методологічну основу дослідження конституціоналізму як транснаціонального явища; висвітлити підходи до сучасного розуміння конституціоналізму; виокремити елементи сучасного конституціоналізму як транснаціонального явища; з'ясувати допустимість існування формальних підходів до розуміння конституціоналізму;

розглянути сучасні тенденції транснаціоналізації конституціоналізму; проаналізувати утворення концепції транснаціонального конституціоналізму та формування автономних конституційних порядків, розвиток міжнародно-правових стандартів конституціоналізму; дослідити формування транснаціонального громадянського суспільства; проаналізувати український та зарубіжний досвід порівняльної конституційної інтерпретації як прояву транснаціоналізації сучасного конституціоналізму; виокремити сучасні тенденції розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі; дослідити євроінтеграцію України в контексті транснаціоналізації сучасного конституціоналізму.

Вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію та є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого І. І. Забокрицьким дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

- дисертаційне дослідження І. І. Забокрицького, виконане у межах спеціальності «12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень», зобов'язує автора активно оперувати загальнотеоретичними підходами, робити висновки загальнотеоретичного характеру. На думку опонента дисертант не завжди у необхідному обсязі використовує загальнотеоретичний інструментарій. Так, до основних складових конституціоналізму автор відносить: верховенство права, права людини, демократію та принцип розподілу влади, акцентуючи на неможливості існування формального конституціоналізму. Запропонована конструкція конституціоналізму повинна доповнюватися

виділенням його визначальних ознак, інакше, як дати відповідь про формальність (неформальність) конституціоналізму, наприклад у Росії чи Китаї. Доцільно було б також виокремити ознаки, межі та критерії рівня реалізації засад транснаціонального конституціоналізму;

- у роботі проаналізовано вплив транснаціонального громадянського суспільства (як важливої складової транснаціоналізації конституціоналізму) на формування судової гілки влади в Україні, зокрема щодо утворення Вищого антикорупційного суду. Чільна увага також приділяється діяльності Конституційного Суду України. У той же час, вітчизняні політичні реалії ілюструють визначальну роль у реалізації ідей конституціоналізму Верховної Ради України. Постає питання: чому дисертант не розглядає проблематику розвитку парламентаризму як одну з визначальних спільник для багатьох сучасних держав ознак транснаціоналізації конституціоналізму?

- у пунктах 11, 12, 13, 14 висновків дисертаційного дослідження та своїх законодавчих пропозиціях І. І. Забоклицький веде мову про необхідність розширення практики використання принципу дружнього ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України. Які вагомні аргументи можна навести на користь того, що це сприятиме транснаціоналізації конституціоналізму?

- розділ четвертій роботи присвячений розгляду транснаціоналізації конституціоналізму в рамках Європейського Союзу та євроінтеграційних процесів в Україні. Вочевидь це обумовлено проєвропейськими прагненнями нашої держави. Чи є якісь особливості імплементації Україною європейських конституційно-правових цінностей у призмі того, що транснаціоналізація конституціоналізму має значною мірою всесвітній (у роботі згадується про США, Саудівську Аравію, ПАР) характер?

- підрозділі 1.1 дисертації має назву «Конституціоналізм як явище західної цивілізації». Водночас на сторінці 34 роботи автор зазначає, що «Декларація незалежності США 1776 р., по суті, дає поштовх розвитку конституціоналізму, як

ми його розуміємо зараз». Такі дещо формально різні твердження потребують додаткового пояснення.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати та можуть бути виправлені у подальших наукових дослідженнях дисертанта.

Загальний висновок. Дисертація Забокрицького Ігоря Ігоровича на тему «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір» є першим комплексним дослідженням транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, історичних та загальнотеоретичних засад конституціоналізму як транснаціонального явища, сучасних тенденції та особливостей його транснаціоналізації в рамках Європейського Союзу.

Актуальність теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях відповідають вимогам до докторських дисертацій.

Вважаємо, що дисертація на тему «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір», представлена на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Забокрицький Ігор Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 Право).

Офіційний опонент:

завідувач кафедри теорії та філософії права
юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка
доктор юридичних наук, доцент

